

Summary. The article outlines the structure of semantic-syntactic and functional properties of adjectival units – adjectives based on word-building relationships between derivational as is and derivatives during the irgrammaticalization against the background of a sentence. The inventory of word-building means creating word building meanings as structural markers of the onomasiological basis for generating specific lexical semantics of derivatives under the influence of communication factors has been established. Despite significant advances in the study of word formation and morphemics in recent decades, which caused scientists to state the importance of derivatology as an integral linguistic level, its certain subordination to morphology and syntax should be noted.

The analysis of adjectival derivatives in the irword building and semantic relations with motivating bases gives objective results in perspective with the proper grammatical categories: predication, attributiveness, temporality, adverbiality, graduating explicit property. Adjectival univerts – qualitative and relative adjectives- postulate interaction of morphological, syntactic and structural word categories, resulting to find out their onomasiological status as special linguistic nomina. More than that, this approach to the description of lingual units gives reasons to claim specificity of explicated by two types – the so-called qualitative and relative adjectives – attributive meaning, which is based on the logic semantic category of quality. Proper qualitative adjectives have the ability to represent the attributive meaning according to the communicative needs, which can vary from the lowest to the highest degree of property, or, on the contrary, reflect semantics regardless of the degree of properties of objects, real things.

However, relative adjectives in a broad sense as syntactic derivatives, correlated with their motivating case or prepositional-case forms, represent attributive meaning of a special type of quality – quality of relativity. The latter is a sign of emphasis of a certain property of an object, performs the function of characterization, i.e. quality – property. This conclusion is confirmed by a various polysemantic range of relative adjectives, the ability of an optional nomination of attributiveness supplementing the functional field of qualitative adjectives. The functional semantic range of relative adjectives in the language system testifies their onomasiological unity with qualitative adjectives: they are by no means identical with their motivating derivational bases, making the corresponding specific property explicit on the basis of relationship, relativity. Otherwise, this category would be superfluous, unnecessary, which is unacceptable in the language system.

Key words: derivation, nomination, cognition, lexicalization, semantics, syntax.

Отримано: 5.02.2015 р.

УДК 811.161.2'367

Шабат-Савка С.Т.

ІНТЕНЦІЙНИЙ ПРОСТІР МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ Й СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ПРОЦЕСУ СПІЛКУВАННЯ

У багатовекторній парадигмі філологічного знання соціолінгвістичний напрям, що скерований на вивчення мови як найважливішого засобу людського спілкування, на визначення специфіки перебігу мовленнєвої діяльності людини в соціумі та впливу суспільних процесів на функціонування й розвиток мовної системи, є одним із найрелевантніших у практиці сучасних мовознавчих студій. На думку Н. Мечковської, соціолінгвістика охоплює низку питань: мова і суспільство; вибір мовцем певного варіанта мови; вивчення мовних особливостей різних соціальних і вікових груп [6]. До цього переліку Г. Мацюк додає ще й етнографічні та комунікативні принципи аналізу мовних одиниць, а тому в дослідницьке поле потрапляють норми і правила вживання мови в міжкультурній та міжособистісній комунікації: хто, що, кому сказав, які типи мови потрібно вживати в різних контекстах, як попросити або пожартувати, як довго дозволено мовчати, скільки повинна розмовляти одна людина, якою є мова привітань, прощань чи подяки [5, 6].

На переконання О. Селіванової, соціолінгвістичний підхід передбачає вивчення мови “у структурі соціальних відношень і функцій суспільства” [9, 317], у контексті домінуючих засобів збереження та передавання інформації, способу життєдіяльності людини. Отже, осердям соціолінгвістичних студій є мовна особистість, мовець як носій різноманітних інтенцій. Глибоке осмислення довкілля, інтенційні горизонти суб’єкт комунікації репрезентує у “власній” картині світу. Однак зрозуміло, картина світу – це “не дзеркальне відображення світу, а завжди якась його інтерпретація” [8, 29], породжена особистісним сприйняттям і детермінована соціокультур-

ними чинниками (ментальністю народу, лінгвокультурою, релігійними віруваннями, філософією, психологією), що закріплені в мовній системі й відображають її національну специфіку та самобутність, впливають на способи і засоби вербалізації інтенцій мовця. Погоджуємося з думкою В. Красних у тому, що кожна людина має когнітивну базу – певним чином структуровану сукупність обов'язкових знань і національно-детермінованих та мінімізованих уявлень того чи того національно-лінгвокультурного співтовариства, властивих усім носіям певного національно-культурного менталітету [4, 164].

Соціолінгвістичний вектор у дослідженні інтенції виокремлений з огляду на соціальну диференціацію процесу спілкування, статусно-рольові та гендерні ознаки комунікантів, розмовно-територіальні особливості мовлення. Інтенційні горизонти мовців перебувають у безпосередній залежності від жанру спілкування, тональності й атмосфери комунікації. Водночас кожен індивід спирається на сукупність ціннісних орієнтирів певної епохи, його виховує національна лінгвокультура та суспільна мораль, детермінує ментальність та стереотипність мислення. Процес спілкування – соціальний за своєю суттю, адже є одним із способів життєдіяльності, креативності та самовираження “я-інтенцій” мовної особистості. Власне, актуальність нашого дослідження продиктована тим, що воно спрямоване на розширення змістового потенціалу категорії комунікативної інтенції, її аналізу з погляду соціальної диференціації процесу спілкування, статусно-рольових і гендерних ознак комунікантів, лінгвокультури народу загалом.

Мета статті – визначити найтипівші вияви інтенцій мовця в контексті соціально-рольових, вікових, гендерних, розмовно-територіальних і стереотипних характеристик людської комунікації.

Реалізація інтенційного простору мовної особистості відбувається в соціумі, у соціально-рольовому континуумі взаємодії комунікантів. Зрозуміло, що належність людини до соціального класу (робітник, селянин, інтелігенція), етнічної спільноти (нація, народність), вікової групи (дитина, молодь, літня людина), рівень виховання та культури по-різному окреслюють змістові параметри інтенційного простору мовної особистості.

Інтенція мовця як психоментальне утворення вербалізується відповідно до комунікативного статусу адресанта, його стилю спілкування, соціальної ролі. Саме в соціумі мовна особистість має умови для свого розвитку, стає учасником трудової та мовленнєвої діяльності, репрезентуючи цілісне утворення, з одного боку, як явище суспільне, з іншого – індивідуальне і неповторне. І. Сусов зазначає, що особистість формується в соціальному середовищі і слугує своєрідним фокусом, у якому переломлюються численні й суперечливі впливи класових, професійно-групових, соціальних, ставових, вікових, расових та етнічних, конфесійних, територіальних та інших стосунків [13, 9].

Людське буття багатовекторне і загалом діалогічне. Власне, діалогічність передбачає спілкування і характеризує особистість як соціальну істоту. Вона пронизує життя людини і стимулює її безперервний перетин і контактування з іншими людьми та з іншими культурами. Через згоду чи відмову, розуміння чи нерозуміння, довіру чи любов, толерантність чи атолерантність людину ідентифікують як соціально врівноважену, помірковану або ж навпаки – як здатну до конфліктності, однак саме вона є антропоцентром процесу спілкування і входить у цей процес зі своїми потребами та інтенціями.

Інтенційний простір мовця широкий: це і *когнітивно-ментальні інтенції*, пов'язані зі структурами свідомості, ментальною репрезентацією світу та інтелектом людини, емоційно-оцінною сферою мовної особистості, і *комунікативно-модальні інтенції* розповідності, запити, спонукування, опитивності, що репрезентують низку найважливіших комунікативних потреб мовця (розповісти, передати певну інформацію, констатувати, переповісти якийсь факт; здійснити запит про певний фрагмент дійсності, з'ясувати чи уточнити інформацію; спонукати співрозмовника до дії, вчинку, наказати, попросити, порадити, застерегти, закликати, заборонити; експлікувати в мовленні сферу бажань чи побажань), і *дискурсивно-жанрові інтенції*, детерміновані стильовою диференціацією мовлення й інтенційною домінантою тексту [14, 360 – 366]. Утім, вся ця інтенційна парадигма модифікується, видозмінюється залежно від того, хто і як говорить. На думку Л. Ставицької, соціум модифікує семантику слова відповідно до комунікативно-прагматичних потреб та інтенцій [12, 58].

Суспільство внутрішньо неоднорідне: у ньому наявні різні класи, стани, прошарки, групи. Кожен із цих стратумів, на переконання В. Іванишина та Я. Радевича-Винницького, має свої мовні інтереси, намагається виробити власну систему спілкування [3, 133]. З'являються соціальні діалекти, жаргони, аргі, субкоди, окремі типи дискурсів, що репрезентують інтенційний простір мовної особистості й свідчать про природність мовного розвитку. Враховуючи соціокультурний контекст процесу спілкування, виокремлюємо найтипівші інтенції мовця:

- 1) інтенції, зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів;

- 2) інтенції, спричинені гендерним чинником;
- 3) інтенції, породжені віковими характеристиками спілкувальників;
- 4) інтенції, зумовлені розмовно-територіальною належністю комунікантів;
- 5) інтенції, спричинені стереотипами спілкування.

Інтенції, зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів. Статусно-рольові характеристики особистості визначають її поведінку, індивідуальність та активність. Водночас вони свідчать про залежність особистості від “конкретних соціальних структур і суспільної ситуації” [7, 135]. Соціальні ролі виявляються в діях людини і визначаються професією, видом діяльності, реальними стосунками людей у суспільстві (начальник, підлеглий, батько, учитель тощо), тобто кожен із мовців для реалізації своєї інтенції обирає певну стратегічно-рольову лінію поведінки, пор.: начальник – підлеглий: – *Дозвольте йти? – спитав курсант Коваленко. – Ідіть (П. Загребельний).*

До інтенцій цього типу належать інтенції наказу, що передають волевиявлення мовця, спрямоване на віддавання наказу, розпорядження, команди адресатові мовлення. Виконання дії обов'язкове для адресата, оскільки адресант перебуває в пріоритетному становищі: його соціальний статус вищий від статусу адресата, що й дає йому право на таке спонування. Напр.: – *Шукай! На небо лізь, під землю – шукай (М. Куліш); – Запрягайте! Негайно! Поїхали! (М. Вінграновський); – Негайно сідай ось у мене за стіл і пиши заяву (І. Цюпа).* Ситуація наказу типова для таких взаємин співрозмовників, за яких мовець з огляду на певні чинники (наприклад, посада, авторитет, вік) ставить себе вище за адресата й тому очікує від нього беззаперечного підкорення, напр.: – *Піднеси руку! – велів суддя (О. Кубилянська); – Клич її сюди! – крикнув майор Воронін (М. Матіос).*

Спонування до виконання волевиявлення адресанта має широкий спектр відтінків – від безапеляційного наказу: – *У Дністер їх! У воду! (М. Вінграновський)* до наказу з порадою, наказу з проханням, наказу з розпорядженням, наказу-заохочення, аж до адресування наказу третій особі, яка не бере участі в спілкуванні, пор.: – *Бий! Лови! (Б. Лепкий); – Іди, жінко, додому, і скажи своєму чоловіку най збирається в дорогу (М. Матіос).*

З-поміж інтенцій, зумовлених соціально-рольовим статусом, найадекватнішими є імперативні інтенції (наказу, вимоги), що свідчать, з одного боку, про повну залежність адресата від адресанта мовлення, субординацію та підпорядкованість, напр.: – *Так що збирайтеся – і без лементу! – перебив Дмитра офіцер (М. Матіос).* З іншого боку, у рольовій ситуації “батьки – діти”, “чоловік – дружина” спостерігаємо різний ступінь вияву спонування: це може бути спонука до негайного виконання наказу, категорична вимога, погроза, напр.: – *Вижену я тобі ту замороку і всі хитроці з голови! Знай, вражий сину, що миші з котом не граються! (С. Воробкевич);* або ж порада, ввічливе прохання: – *Сватай, Карпе, Палажку. Кращої од Палажки нема на всі Семигори (І. Нечуй-Левицький); – Чи не дозволила б, Маріє, зайти до тебе? (У. Самчук).*

У контексті інтенцій, зумовлених соціально-рольовим статусом, потрібно розмежовувати рівень освіти комунікантів, а саме: так зване “елітарне”, чисте, літературне: – *Чи не підвезли би ви мене, куме Петре, до сусідського села? – Сідайте (Є. Ярошинська)* або “неелітарне”, засмічене вульгаризмами і жаргонізмами, мовлення. Пор.: – *Ну і чим добрим ти тепер займаєшся, пане Мегабайте? – поцікавився Орест. – Фігнує страждаю (С. Пантюк). – Нічого нового не маєш?.. – Не-а, але на фіга тобі ті ігри? (С. Пантюк).* У запропонованих діалогічних репліках мовлення адресата, багате на різні сленгово-жаргонні вкраплення, свідчить про його низький рівень освіти або прагнення виділитися з-поміж інших своєю “вільною” культурою поведінки. У зв'язку з цим варто нагадати важливу думку В. фон Гумбольдта про те, що живе мовлення – перший і справжній стан мови: цього не слід забувати під час дослідження мов, якщо хочемо ввійти в живу сутність мови [1, 218].

Інтенції, спричинені гендерним чинником. Як зазначає Л. Ставицька, гендерні ознаки мовної картини світу – це “сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, оприявлюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку” [11, 30]. Характеризуючи поведінкові особливості комунікантів, дослідники відзначають, що жінки надають перевагу непрямій комунікації, чоловіки висловлюються прямо, частіше хвалять, висловлюють компліменти. Зокрема, компліментарні висловлення ототожнюють із максимами симпатії та великодушності, вони спрямовані на встановлення контакту, освідчення в коханні, підтримування добрих стосунків, вираження закоханості.

Важливою ознакою компліменту є явна, експліцитна демонстрація інтенції мовця (чоловіка) – його бажання сказати про щось приємне жінці, відзначити її вроду, красу, розумові здібності тощо. Напр.: – *Ах, яка ви божественно граційна! Істинне чудо природи! (Г. Тарасюк); –*

Перед чарами такої дівчини, як ви, всі молодці поклони клали б, подібно як перед чудотворною іконою (С. Воробкевич); – *Бо ти така, як із колядки вийшла – із Богом за один стіл можеш сісти* (М. Стельмах).

Якщо комплімент демонструє прихильність, захоплення, то у висловленнях похвали мовець оцінює якості, знання та вміння адресата. Пор.: – *Голос симпатичний і гра майстерська!* (С. Воробкевич); – *Славно, панно Флоріко! Голосочок, як срібний дзвіночок, м'який, як оксамит! Так співає людина, коли душа повна щастя! Справді, співаєте-щебечете, як той соловій у калиновім гаю!* (С. Воробкевич).

Компліментарні висловлення, похвала є важливими чинниками плину мовленнєвої діяльності. Утім, інтенційний простір компліменту відрізняється від похвали. Хвалити – означає висловлювати схвалення, похвалу, вихваляти, прославляти. Пор.: комплімент: – *Біле тобі до лиця. Тоді ти схожа на снігову дівчину* (В. Шкляр) і похвалу: – *Ти ж сучасний хлопець, Миколо, лев на курсі з теоретичної фізики* (О. Гончар).

До основних засобів реалізації інтенції похвали належать: 1) лексеми з оцінною семантикою, зокрема прикметникові лексеми, що передають позитивну оцінку, напр.: – *Ти в мене розумний хлопчик, ти – моя дитина!* (Панас Мирний); – *У тебе дуже гарна форма голови. Оселедець і вуся облять тебе якимось небуденним і особливим* (Ю. Андрухович); – *А ти ж – талановита малярка, це – твій світ, твоє оточення* (І. Роздобудько); іменникові лексеми: [Піддубний:] *Ви геній! Це я вам без жартів кажу* (В. Винниченко); – *Розумниця!* (Г. Тарасюк). Зауважимо, що найвиразнішою з-поміж іменникових лексем є лексема *молодець*, напр.: – *Молодець! З тобою варто дружити* (В. Шевчук); – *Чудово, ти молодець!* (Г. Тарасюк); прислівникові лексеми, що підсилюють інтенцію похвали, напр.: – *Браво! Геніально!* (Г. Тарасюк); – *Мені тут страшенно подобається!* (Г. Вдовиченко); 2) різноманітні синтаксичні інтенсифікатори, передусім окличні висловлення з підсилювальними частками чи вигуками: – *Який у тебе охайний, заокруглений почерк відмінника* (Г. Вдовиченко); – *Які в тебе квіти гарні* (М. Стельмах); – *Ну й молодець!* (В. Шкляр); – *Гай-гай, який голос у його сина, за нього можна навіть без піаніно в театрах щось платити* (М. Стельмах); 3) гіперболізовані звороти з займенниками, що мають значення “повністю, цілком”, і слова тотальності (категоричні квантори) у структурі висловлення (*завжди, дуже, навіки, ніхто, ніщо, ніде, жоден*), пор.: – *О, ти в нас мудрець* (О. Гончар); – *Я завжди казав, що ти геройський хлопець* (В. Шкляр); – *Вам дуже пасує білий халат* (В. Шкляр); – *Славна ви молодиця, ніхто вас лихом не спом'яне, а тільки добром* (Є. Гуцало); 4) фразеологізовані висловлення риторичного характеру: – *Кожному б козакові таку вдачу, як у тебе, дівчино!* (П. Панч); – *Що попросиш, те і зроблю, бо в мене такими онуками поле не засіє* (М. Стельмах); – *Так це ж золото, а не козак* (П. Панч); 5) конструкції з порівняльними зворотами: – *Ти, Василюк, як маків цвіт* (Є. Гуцало); *Ти чудова, як вечір весною, Ти чарівна, як нічка в маю* (Д. Загуд); 6) конструкції із звертаннями, що маркують прихильне, люб'язне ставлення до співрозмовника, пор.: – *А ти зовсім не змінилася, дороженька* (І. Роздобудько); – *Тобі ж тільки один екзаме́н тре́ пройти, медалістику мій срібненький* (В. Шкляр).

Якщо говорити про соціолінгвістичний контекст компліментарних висловлень та похвали, то треба зауважити, що похвала доречна і переконаливіша з вуст вищої за статусом або віком людини; комплімент констатує факт, дещо прикрашає дійсність, відображає гендерний поділ соціуму.

Інтенції, породжені віковими характеристиками спілкувальників. Вік тих, хто спілкується, впливає на соціальну організацію мовлення, асоціюється з рольовою поведінкою індивіда в сім'ї, у певній соціальній групі. Так, у контексті вікової моделі “старший – молодший” зреалізовано широкий діапазон комунікативних інтенцій. Наприклад, інтенція заборони, спрямована проти реальних або можливих дій співрозмовника, з вуст старшої, поважної людини звучить переконаливо, має повчальний зміст, напр.: – *Не можна двом одночасно дивитися в дзеркало! То на сварку* (М. Матіос); – *Не ходи туди, сину! Не ходи, моя дитино! Бач, які то лихі діти: б'ють тебе, малого, зобижають... Не ходи!..* (Панас Мирний). Як бачимо, інтенція заборони містить наказ, вимогу не робити чого-небудь, не дозволяти виконання чогось або припинити дію, що відбувається в момент мовлення, напр.: *І не тужить дово. Туга людину старить* (М. Матіос); *А вже як будуть тіло виносити з хати, то не голосить, як би всі вмерли. Бо, бігме, встану, з цієї хатки, як не зуважите мою волю* (М. Матіос). Синтаксичні конструкції, що виражають інтенцію заборони, не так заперечують необхідність дії, як виражають думку про те, що дію виконувати не варто, бо це, на думку мовця, недоцільно у зв'язку з якимись причинами.

Інтенцію заборони реалізує низка синтаксичних конструкцій: заперечні висловлення з дієсловом наказового способу: – *А дитину не бийте* (М. Матіос); заперечні інфінітивні конструкції: *Не дивитися у вікно ввечері!* (М. Стельмах); безособові односкладні висловлення з часткою *не*: *Ніякого пиття людям не треба давати* (М. Матіос); окличні конструкції з фразеологізова-

ним компонентом *борони Боже: І, Боже борони, вас виделки класти на стіл! Кладіть самі ложки* (М. Матіос).

Значеневий простір заборони перетинається зі спектром інтенцій застереження, пор.: – *Ти, братику, не говори більше нікому цих слів. За них у Сибір женуть... Стережися...* (В. Кучер). Застерігають переважно батьки, старші за віком люди, друзі або дорослі, священики, напр.: – *Парубче, не думай, що довго жити будеш і що тобі ще є час прикрасити душу християнськими подвигами і заслугами. Дивись, щоб ти не ошукався, бо нараз навесні огорне мороз цвітучі черешню або яблуню так, що вся надія на плід пропала* (С. Воробкевич).

Зміст превентивних конструкцій полягає в тому, що адресант застерігає адресата щодо виконання деяких дій, які для нього є небажаними, навіть некорисними. Напр.: – *Лісом краще самому не ходити* (Є. Гуцало); – *Обережно вибирайтеся на дерево, бо недовго і впасти* (В. Барка); – *Бійся людини лукавої* (В. Шевчук). У висловленнях поради так само вивищується статус “старшого”, людини з досвідом: – *А щоб їх згага не томила, розставили б ви їм у спеку коритця з водою, – порадив яхось Горпищенко-чабан* (О. Гончар). Інтенції прохання в ракурсі “старший – молодший” набувають відтінку переконання, напр.: – *Вернися, Максє, дуже тебе прошу. Все одно до неї не дістанешся, а тугу душевну матимеш. Вернися їй навіки забудь і цю дівчину, і це село* (В. Шевчук).

Мовлення старших людей багате на афоризми, паремії, фразеологізовані конструкції, що репрезентують лінгвокультуру українського народу, його самобутність, оригінальність, пор.: – *Хай тебе криє Мати Божа від усього лихого* (Панас Мирний); – *Нехай обмине тебе лиха година!* (М. Стельмах); *Побажальна інтенція властива висловленням, що становлять своєрідні імперативні формули, призначені для того, щоб забезпечити людині здоров'я, благополуччя, добробут* (– *Дай, Боже, жартувати, коби не хорувати* (Н. Кобринська); – *Хай тобі все буде з землі, з води і роси* (М. Стельмах). Прокльони, негативні волюнтаривні висловлення мають стосунок до емоційно наснаженого мовлення, релевантного в контексті соціально-побутових ситуацій (– *Бог би святий вас побив* (Н. Кобринська); – *Щоб вас вітрами завіяло!* (С. Воробкевич); – *А неволя ж би вас утяла та укрила, солона та тяжка!* (Ю. Федькович). На думку П. Дудика, особи старшого віку більш схильні до традиційних, зокрема й книжних форм, тоді як представники молодого і середнього віку надають перевагу новим, насамперед знижено-розмовним формам [2, 11]. Безперечно, вік основних суб'єктів комунікації (адресанта та адресата) впливає на плин основної інтеракції й увиразнює соціокультурний контекст процесу спілкування.

Дитяче мовлення має свою специфіку у вимові, у побудові фрази, в особливому вираженні комунікативних потреб, зокрема інтенцій запиту та випитування (пор.: діалог дитини і матері: – *Чому? – Тому що їсти потрібно чистими руками! – Чому? – Тому що іншим буде неприємно дивитися на твої брудні руки! – Чому? – Тому що усі люди поважають чистоту і завжди мють руки перед тим, як їсти. – Чому? – Тому що на брудних руках живуть мікроби* (М. Хаткіна); – *А чого з ви плачете? Чого? (У. Самчук), інтенцій вмовляння (– Михайле, вставай. Чуєш? – Ді-іду, іще тро-о-шечки...* (М. Стельмах), інтенцій прохання (– *Розкажи мені приповідку про червону й білу квітку!* (Ю. Бача), бажання (– *Золота! Золота! Ще більше золота!* (М. Хаткіна).

Інтенції, зумовлені розмовно-територіальною належністю комунікантів. Цей тип інтенцій вербалізують місцеві регіональні мовні конструкти, що передають невимушеність, спонтанність, природність спілкування, вносять деяку експресивність у процес спілкування. Мовлення як вид людської діяльності завжди передбачає виконання певного комунікативного завдання і відображає властиві тому чи тому народові національно специфічні особливості його реалізації. Діалектизми, говіркові елементи, вульгаризми, лексика зниженої, пестливої конотації, частки, вигуківі еквіваленти речення – релевантні характеристики розмовного дискурсу, які повною мірою передають комунікативну інтенцію мовця.

Відсутність моменту “усвідомленого” вибору певної синтаксичної форми віддзеркалює тісний зв'язок мовця, його інтенції із стереотипом національного мовомислення, специфічністю використання в окремих ситуаціях мовлення готових формул, реченневих еквівалентів, якими володіють як носії літературної мови, так і діалектоносії. На думку В. Сімовича, через те, що наша письменницька мова у своїй основі народна, то нам треба прислухати ся до народу, як він балакає... Краще прислухати ся до старих дідусів, і то неписьменних, та до жінок, головню до наших сільських бабусь, які не мали нагоди зіпсувати собі своєї гарної мови. Народна словесність – це невичерпний скарб, з якого кожний може вивчити ся мови, і що найголовніше: зрозуміти духа її, набратися чуття мови [10, 19 – 20].

Інтенцію розмовності реалізує діалог – двобічна інтеракція, що її увиразнюють різноманітні розмовні елементи, парентези, усталені мовленнєві формули локального характеру, напр.: – *А ти що тут робиш, мой?* (Д. Макогон); – *Мовчи, мой!* (О. Кобилянська); – *Варе, твій дядько великий пан?* (О. Кобилянська); – *Варе, чого він має приїхати?* (І. Синюк). У розмовному дискурсі виявляється безпосереднє сприйняття дійсності людиною, її суб'єктивні оцінки: – *Ігі!.. Поганий*

цигансько! (О. Кобилянська); – *Нащо мені краси, нащо мені личка мого рум'яного, коли Василечка нема? Ох, вайльо, вайльо!* (Ю. Федькович).

Живомовна стихія, наприклад, буковинців відзначається емоційністю фрази, що досягається використанням різних часток місцевого характеру, напр.: – *Ци ще не час легіникам на коники сісти. Ци час, ци ні – а хто се зна?* (Ю. Федькович), актуалізується питальними компонентами: – *Шо-бо ти така, Одокі?* (Д. Харов'юк); – *А по чому хочеш від копи?* (Д. Макогон); – *Кілько нас нас було?* (І. Синюк); – *Чо я така нещаслива в широкому світі?* (Ю. Федькович); – *Чо-сь вилупила на мене бульки?* (Ірина Вільде).

Розмовне мовлення увиразнюють фразеологізовані конструкції, що становлять індивідуально сформовані з незмінним порядком ідіоматичні побудови, напр.: – *Але котрою дорогою? – А я знаю?* (І. Синюк); – *І добре йому там? – Або я знаю?* (О. Маковей); – *Чи лиш в грошах щастя? – А ти як гадав?* (І. Діброва); – *А що мені до того?* (М. Івасюк); – *Що се тебе обходить?* (Є. Ярошинська); – *Е, вуйно! Де мені до вашого Николайка! Він собі легінь, а я що?* (Д. Харов'юк).

Інтенції, зумовлені стереотипами спілкування. Мовець використовує загальноприйняті правила та конвенції, відтворюючи їх у своїй мовленнєвій діяльності. Традиційні етнокультурні норми і цінності впливають на соціальну поведінку людей, на реалізацію комунікативно-поведінкових потреб індивіда. Важливою умовою успішної, ефективної комунікації є дотримання етикету, принципів увічливості та люб'язного ставлення до свого співрозмовника. Етикетно-контактні інтенції зумовлені стереотипами спілкування і мають соціально-регулятивний характер, чітко визначають комунікативну потребу мовця в соціальній комунікації, у спілкуванні між людьми, у процесах регулювання міжособистісних стосунків. Вони експлікуються в ситуаціях привітання: – *Це ви! Як ся маєте?* (О. Кобилянська); – *Доброго ранку, пані. – Доброго ранку* (В. Шкляр); прощання: – *На все добре, пане Ястремський!* (Ірина Вільде); – *Ну, я пішов... Бувай!* (Ірина Вільде); – *До побачення!* (Ірина Вільде); дякування: – *Спасибі, синку, за турботи* (І. Цюпа); – *Прийміть мою щирю подяку за сі слова* (Є. Ярошинська); – *Дякую вам. Ви навчили мене жити* (О. Довженко); запрошення: – *Просимо, люди добрі, сідати у нашій хаті. Будьте гостями* (М. Вінграновський); – *З гостем і Бог приходить до хати, мої милі гостеньки! Сідайте, мої гості, щоб усе добре сідало!* (С. Воробкевич); вибачення: – *Вибач мені за маленькі жіночі примхи* (В. Шкляр); – *Пробач, що розбудив тебе* (І. Цюпа); – *Даруйте за спізнення. Під Житомиром зламався автомобіль* (В. Даниленко). Етикетні вирази увиразнюють культуру мовної особистості, рівень її виховання і супроводжують основний процес комунікації, створюють необхідні передумови для успішного втілення інтенції мовця.

Отже, потреба людини в спілкуванні зумовлена суспільним способом її життєдіяльності й необхідністю взаємодіяти з іншими людьми. Саме в процесі спілкування реалізується інтенційний простір мовної особистості, втілюються її задуми та бажання. Комунікативна інтенція як визначальна лінгвістична категорія, що репрезентує широкий інтенційний обшир людської комунікації, перебуває не тільки у безпосередньому зв'язку із засобами вербалізації, а й детермінована соціокультурними чинниками, лінгвоментальністю і культурою народу, рівнем виховання, етикетом, правилами поведінки. Безперечно, соціальне середовище, суспільні явища та процеси детермінують мовленнєву діяльність, а тому на зміст інтенції впливає статус мовця, гендерні та вікові характеристики комунікантів, їхня розмовно-територіальна належність, контекст та умови перебігу інтеракції.

Диференціація інтенцій на п'ять типів: інтенції, зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів; інтенції, спричинені гендерним чинником; інтенції, породжені віковими характеристиками спілкуювальників; інтенції, зумовлені розмовно-територіальною належністю комунікантів, інтенції, породжені стереотипами спілкування, – відображає соціолінгвістичний контекст вивчення категорії комунікативної інтенції. Глибше студіювання кожного типу інтенцій із залученням жанрово-стильової диференціації українськомовного дискурсу виформовує перспективу наших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Гумбольдт В. фон. О различии организмов человеческого языка и о влиянии этого различия на умственное развитие человеческого рода. Введение во всеобщее языкознание / Вильгельм фон Гумбольдт. – СПб, 1859. – 401 с.
2. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наукова думка, 1973. – 288 с.
3. Іванишин В. Мова і нація / Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 218 с.
4. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : [курс лекций] / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.

5. Мацюк Г. Сучасна соціолінгвістика: тенденції в розвитку теорії і завдання / Галина Мацюк // Мова і суспільство. – 2010. – Вип. 1. – С. 5 – 20.
6. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика: пособ. для студ. гуман. вузов и учащихся лицеев / Н. Б. Мечковская. – 2-е изд., испр. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 207 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: [підручник]. – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
8. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8 – 69.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. Сімович В. Граматика української мови (для самонавчання та в допомогу шкільній науці) / Василь Сімович. – Київ – Ляйпціг, 1919. – 583 с.
11. Ставицька Л. О. Мова і стиль / Л. О. Ставицька // Критика. – 2003. – № 6. – С. 29 – 34.
12. Ставицька Л. Проблеми вивчення жаргонної лексики : Соціолінгвістичний аспект / Леся Ставицька // Українська мова. – 2000. – № 1. – С. 55 – 69.
13. Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения / И. П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин : Калининский государственный университет, 1989. – С. 9 – 16.
14. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : “Букрек”, 2014. – 412 с.

Анотація. У статті проаналізовано комунікативну інтенцію в соціолінгвістичному контексті, у безпосередній залежності від соціально вмотивованих чинників процесу спілкування: рольового статусу мовця, гендерних та вікових характеристик комунікантів, їхньої розмовно-територіальної належності, етикетних стереотипів поведінки, лінгвокультури народу. Змістові параметри інтенційного простору мовної особистості виразають найрелевантніші синтаксичні конструкції, що вербалізують у певній ситуації мовлення ту чи ту інтенцію мовця.

Ключові слова: комунікативна інтенція, мовець, мовна особистість, соціум, соціально-рольовий статус, вік, гендер, розмовно-територіальна належність, стереотипи комунікації, висловлення.

Summary. Social environment determines an individual's speech activity and intention needs while the status of the speaker as a representative of a particular social or ethnic group and the immediate context and conditions of the interaction shape the semantic scope of the communicative intention.

The communication need of a persons is determined by the social character of his/her life and the need to interact with other people. It is the process of communication where the intention space of a language identity is realized and a person's ideas and desires spring to life. Communicative intention, a basic linguistic category which represents a wide range of a linguistic identity intention needs, is both in the immediate connection with the means of verbalization and determined by socio-cultural factors, linguo-mentality and culture of the ethnos, the level of education of the communicants, their social status, conduct rules and stereotypes.

The article analyzes the communicative intention in the sociolinguistic context and in the immediate connection with the socially motivated factors of the communication process: the speaker's thematic function, gender and age characteristics of the communicants, their language-territorial belonging, a hedge of etiquette and linguistic culture of the people. Content parameters of the intention space of a linguistic identity emphasize the most relevant syntactic constructions that verbalize the speaker's intention, according to the speech situation.

Differentiation of intentions into five types, namely intentions based on the communicants' social and thematic status, gender-oriented intentions, intentions based on language-territorial belonging of the communicants, intentions based on stereotypes of communication, reflects the sociolinguistic context of the study of communicative intention category in the Ukrainian language.

Key words: communicative intention, speaker, language identity, society, social-thematic status, age, gender, language-territorial identity, stereotypes of communication, utterances.

Отримано: 23.02.2015 р.